

Piłatowicz, Józef

Chemiczne stowarzyszenia inżynierów i techników Polsce do 1939 r.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 48/3-4, 95-112

2003

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Piłatowicz

Akademia Podlaska

Instytut Historii

CHEMICZNE STOWARZYSZENIA INŻYNIERÓW I TECHNIKÓW W POLSCE DO 1939 R.

Dla Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych – NOT przygotowuję *Słownik polskich towarzystw naukowo-technicznych do 1939 r.*, który obejmie około 170 haseł. Nie uwzględniono w *Słowniku* towarzystw o charakterze wyłącznie naukowym, skupiających głównie absolwentów uniwersytetów oraz pracowników naukowych, zajmujących się przede wszystkim badaniami podstawowymi, a jedynie marginalnie zastosowaniami. Towarzystwa te nie miały w swoim programie działalności na rzecz środowiska inżynierów i techników. Z powyższych względów zabrakło hasła dotyczącego m.in. Polskiego Towarzystwa Chemicznego.

Układ każdego hasła wzorowano na *Słowniku polskich towarzystw naukowych*, uwzględniono następujące informacje: okres działalności, siedziba, struktura organizacyjna, liczba członków, prezesi, sekretarze, charakterystyka działalności, wydawnictwa ciągłe, źródła, literatura. W najobszerniejszej części – *Charakterystyka działalności* – omówiono okoliczności powstania stowarzyszenia, statut – w tym cele i zadania, główne kierunki działalności – odczyty, wydawnictwa, ekspertyzy, badania naukowe, współpracę z polskimi i zagranicznymi stowarzyszeniami; podano nazwiska najaktywniejszych działaczy.

W *Słowniku* znalazły się przede wszystkim stowarzyszenia posiadające osobowość prawną, czyli dysponujące własnymi statutami. Dlatego nie uwzględniono specjalistycznych kół działających w stowarzyszeniach ogólnotechnicznych, np. Koła Chemików funkcjonującego od 1909 r. w Stowarzyszeniu Techników w Warszawie.

Od tej zasady uczyniono wszakże wyjątek dla okresu zaborów, przede wszystkim zaboru rosyjskiego. W zaborze tym nie zawsze uzyskiwano zgodę na założenie określonego stowarzyszenia i wówczas podejmowano działalność pod szyldem istniejącego już towarzystwa, z nazwy nie mającego wiele wspólnego z nauką i techniką. W takiej właśnie sytuacji były sekcje: Techniczna, Chemiczna, Górniczo-Hutnicza i Cukrownicza Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, działające od lat 80. XIX w. do 1905–1909 r. Miały one charakter naukowo-techniczny, a nic wspólnego z popieraniem rosyjskiego przemysłu i handlu, regularnie organizowały odczyty i zjazdy, wydawały czasopisma i książki. Sekcje te zbudowały podstawy dla późniejszych specjalistycznych stowarzyszeń technicznych.

Sądzę, że w takiej sytuacji nie może decydować wzgląd formalny, ponieważ w ten sposób, sztucznie zresztą, redukuje się w znacznym wymiarze dorobek danego środowiska, w tym przypadku technicznego, ograniczanego stanem prawnym zaborcy i – paradoksalnie – intencją prawodawczą zaborcy podtrzymalibyśmy w czasach nam współczesnych. Kierując się tymi przesłankami, uwzględniłem Sekcję Chemiczną działającą w ramach Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu.

W drugiej połowie lat 30. XX w. większość stowarzyszeń naukowo-technicznych wprowadziło do statutów paragraf aryjski, wykluczający z ich szeregów techników i inżynierów żydowskiego pochodzenia. W konsekwencji zaczęli oni zakładać odrębne, własne stowarzyszenia, ale językiem ich obrad pozostał język polski, a czasopisma wydawano również w języku polskim. Takim właśnie stowarzyszeniem był Związek Chemików Żydów w Polsce.

Kierując się powyżej nakreślonymi przesłankami, uwzględniłem pięć stowarzyszeń chemicznych: Polskie Towarzystwo Chemików – Kolorystów w Łodzi, Sekcję Chemiczną Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, Stowarzyszenie Technicznych Kierowników Farbiarni, Związek Chemików Polskich, Związek Chemików Żydów w Polsce.

Informacje o wyżej wymienionych stowarzyszeniach zaczerpnięto głównie z czasopism technicznych, w dużej mierze będących organami poszczególnych stowarzyszeń. W czasopismach technicznych ogłaszano statuty, roczne sprawozdania z działalności, informacje o odczytach i ich treści merytorycznej. Na przykład działalność Sekcji Chemicznej Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu szczegółowo dokumentowano na łamach „Przeglądu Technicznego” i „Chemika Polskiego”, zaś Związku Chemików Żydów w Polsce w „Czasopiśmie Chemicznym”.

Nie zachowały się żadne archiwalia dotyczące działalności poszczególnych stowarzyszeń technicznych. Nader skromna jest literatura o dziejach stowarzyszeń, oprócz Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich, Naczelnej Organizacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej, żadne inne stowarzyszenie nie posiada własnej monografii.

Sporo informacji o działalności stowarzyszeń naukowo-technicznych można znaleźć w kolejnych tomach *Słownika polskich towarzystw naukowych*.

POLSKIE TOWARZYSTWO CHEMIKÓW-KOLORYSTÓW W ŁODZI

Okres działalności: 1931–1939. Siedziba: Łódź. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd. **Liczba członków:** 68 (1931), 63, w tym 3 honorowych (1937). **Prezesi:** Artur Szeunert (1931–1933), Marian Horoszewicz (1933–1939). **Sekretarze:** L. Manitus (1931–35), Edward Skrutkowski (1935–1939).

Charakterystyka działalności

Pierwsze towarzystwo kolorystyczne powstało w 1907 r. w Czechach, natomiast stowarzyszenie międzynarodowe – Internationaler Verein der Chemiker-Koloristen – utworzono w 1909 r. w Dreźnie; należeli do niego m.in. Niemcy, Polacy, Czesi i Włosi. Rozwiązano je po I wojnie światowej. Powstałą wówczas lukę wypełniły najpierw organizacje krajowe we Włoszech, Francji oraz Niemczech, które wkrótce porozumiały się i powołały do życia 14 maja 1930 r. w Mediolanie na zjeździe chemików kolorystów Międzynarodową Federację Chemików Włókiennictwa i Kolorystyki – Federation Internationale des Associations des Chimistes du Textile et de la Couleur. Federacja pracowała na ujednoczeniu metod badań włókien, opracowaniu norm trwałości druków i wyfarbowań.

Właśnie do tej Federacji przyjęto 20 maja 1931 r. Polskie Towarzystwo Chemików-Kolorystów w Łodzi, powstałe na początku 1931 r. z inicjatywy Artura Szeunerta, S. Filipkowskiego i Karola Raczkowskiego. Pierwsze zebranie organizacyjne odbyło się 30 marca 1931 r. z udziałem około 40 osób, dysponowano już wówczas statutem zatwierdzonym przez władze.

W Towarzystwie zamierzano zgromadzić wszystkich chemików, mających zawodowy kontakt z barwnikami oraz włóknami, pracujących w Łodzi i jej okolicach. Organizowano naukowe i zawodowe odczyty, współdziałano z innymi stowarzyszeniami nad rozwojem wiedzy technicznej. Działalność stowarzyszenia wspierały zakłady przemysłowe, m.in. Przemysł Chemiczny „Boruta” w Zgierzu, Pabianickie Towarzystwo Przemysłu Chemicznego, Przemysł Chemiczny w Winnicy, Przemysł Chemiczny w Woli Krzysztoporskiej, Blum i Monitz w Łodzi.

Najbardziej popularną formą działalności były odczyty, np. w latach 1931–1933 wygłoszono 13 odczytów, spośród których można wymienić: K. Raczkowskiego „Kryzys w przemyśle drukarstwa włókienniczego na zachodzie”, Wacława Kączkowskiego „Badania trwałości wyfarbowań na tarcie”, Artura Goldsobela „Szlakiem myśli chemicznej”. Odczyty wygłaszali wybitni koloryści z renomowanych firm zagranicznych, np. dr Streng z I.G. Farbenindustrie A.G. Höchst nad Menem, J. Niederhauser z Etablissements Kuhlman w Paryżu oraz prof. Halter i dr Stadler ze Szwajcarii.

Towarzystwo fundowało bezzwrotne stypendia studentom pracującym nad zagadnieniami kolorystycznymi i barwnikarskimi na politechnikach Lwowskiej i Warszawskiej oraz Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1936 r. przyznano dwa jednorazowe stypendia po 250 zł.

Przy współudziale Komisji Słownictwa Technicznego Polskiego Towarzystwa Chemików-Kolorystów, W. Kączkowski opracował projekt słownictwa działu wykończalniczego ogólnego słownika włókienniczego, który opublikowano w 1937 r. na łamach „Technika Włókiennicza”. Natomiast pod koniec 1934 r. Towarzystwo wspólnie z Łódzkim Związkiem Techników Włókienniczych, Łódzkim Stowarzyszeniem Techników, Związkiem Zawodowym Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim i Oddziałem Łódzkim Polskiego Towarzystwa Chemicznego utworzyło Komitet Redakcyjny Czasopism i Wydawnictw Włókienniczych zajmujący się wydawaniem „Technika Włókiennicza”.

Do aktywnych działaczy, oprócz wymienionych już prezesów i sekretarzy, należeli: Tadeusz Markowski, Stefan Przyborowski, Edward Kinderman, Marian Piasecki, Wacław Włodarczyk, Henryk Bursze, Oskar Gross, Józef Meissner.

Działalność Towarzystwa przerwał wybuch II wojny światowej.

Źródła: *I Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Chemików-Kolorystów 1931–1933*, Łódź 1934; *Wiadomości bieżące. Polskie Stowarzyszenie Chemików-Kolorystów*. „Przemysł Chemiczny”, 1931, nr 8, s. 166–167; 1932, nr 1–2, s. 22; *Polskie Towarzystwo Chemików-Kolorystów w Łodzi*, „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich”, 1935, nr 3, s. 13–14; *Wiadomości gospodarcze. Kronika. Z sali odczytowej*, „Technik Włókienniczy”, 1936, nr 11–12, s. 172; *Życie związkowe. Polskie Towarzystwo Chemików-Kolorystów*, Tamże, 1935, nr 3–4, s. 59; 1937, nr 3–4, s. 54; 1939, nr 1–2, s. 45; *Do czytelników*. Tamże, 1937, nr 7–8, s. 97; *Projekt słownika W. Kączkowskiego*. Tamże, 1937, nr 7–8, s. 99–100; nr 9–10, s. 133–134; nr 11–12, s. 165–166.

Literatura: *Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Włókienniczego*. Pod red. J.W. Tybora. Łódź 1962, s. 38, 42; W. Z a b i e r o w s k i: *Polskie Towarzystwo Chemików Kolorystów w Łodzi W: Słownik polskich towarzystw naukowych*. T.II. Cz. 1. Pod red. B. S o r d y l o w e j, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990, s.250.

SEKCJA CHEMICZNA ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA POPIERANIA ROZWOJU PRZEMYSŁU I HANDLU

Okres działalności: 1887–1909. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zarząd, komisje, delegacje. **Biblioteka:** 400 tomów (1888). **Liczba członków:** 40 (1888). **Prezisi:** Władysław Leppert (1887–1895, 1902–1909), Bohdan Zatorski (1895–1899), Bronisław Znatowicz (1899–1902). **Sekretarze:** Stanisław Prauss (1887–1896), Wawrzyniec Trzeciński (1896–1899), Władysław Piotrowski (1899–1902), Kazimierz Jabłczyński (1902–1905), L. Elżanowski (na przełomie 1904/5 zastępował K. Jabłczyńskiego), Stanisław Plewiński (1905–1907), Leon Nowakowski (1907–1909).

Charakterystyka działalności

Początki organizowania się chemików przypadają na połowę lat 70. XIX w. W 1875 r., z inicjatywy grupy ziemian i przemysłowców oraz wybitnych naukowców, powstało Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, w którym za sprawą Jakuba Natansona utworzono pracownie naukowe, a jako pierwsza z nich uruchomiona została w 1876 r. Pracownia Chemiczna, co miało istotne znaczenie dla dalszego rozwoju chemii w Królestwie Polskim i skonsolidowania się środowiska chemików. Od tego momentu Warszawa zaczęła stawać się ośrodkiem integrującym działania chemików polskich rozproszonych na terenie Królestwa Polskiego, Rosji, Galicji i Europy Zachodniej, poszukujących możliwości wymiany doświadczeń i pogłębiania wiedzy. W związku z tym, że władze carskie nie pozwalały na organizowanie stowarzyszeń, chemicy około 1876 r., zwyczajem przywiezionym z Niemiec, zaczęli spotykać się przy szklance piwa w lokalu Lijewskiego przy Krakowskim Przedmieściu. Bywali tam m.in.: Napoleon Milicer, Bronisław Znatowicz, Józef Jerzy Boguski, Leon Nencki, Władysław Kolendo, Przemysław Rakowski, Jan Chełmicki, Władysław Leppert. Ten ostatni w swoich wspomnieniach podkreślił, że „atmosfera ta jednak, jakkolwiek mieliśmy osobną salę, nie nadawała się do rozpraw naukowych a tem bardziej, jeżeli przyszło objaśnić jakąś reakcję albo napisać wzór”.

Szukano więc innych rozwiązań, jedni chemicy brali udział w pracach Towarzystwa Lekarskiego, inni w posiedzeniach techników zainicjowanych przez Józefa Spornego w Resursie Obywatelskiej; organizowano popularne odczyty w teatrze Rappo (na rogu ulic Czackiego i Traugutta), co tydzień lub dwa spotykano się w prywatnych domach. Sytuacja zmieniła się po powstaniu Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, w którym zaczęto organizować sekcje, chemicy uczynili to jako pierwsi.

Na podstawie sprawozdań trudno ustalić datę rozpoczęcia działalności Sekcji Chemicznej. Władysław Leppert, pierwszy jej prezes, podał datę 18 lutego 1888 r., potwierdzają to też pierwsze sprawozdania z posiedzeń publikowane w „Przeglądzie Technicznym”. W numerze marcowym z 1889 r. stwierdzono: „Dnia 18 lutego r.b. ubiegł pierwszy rok istnienia tego kółka”. Natomiast z późniejszych sprawozdań, zwłaszcza przy okazji okrągłych rocznic, można wywieść datę 18 luty 1887 r. Być może rozbieżność ta wynika z faktu, że chemicy zapisywali się do Sekcji III Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu w dwóch fazach; zapewne właśnie w 1887 r. pierwsza grupa 15 chemików, natomiast na początku 1888 r. dalszych 25 chemików. Kolejno używano następujących nazw: Oddział chemiczny (1888–1890), Sekcja III przemysłu chemicznego (1891–1893), Sekcja Chemiczna (1893–1909).

Członkiem Sekcji mógł zostać każdy chemik bez względu na wykształcenie. Posiedzenia odbywały się dwa razy w miesiącu, a tematyka koncentrowała się na postępie i zastosowaniu wiedzy chemicznej. Rocznie (z długą przerwą wakacyjną) odbywano kilkanaście posiedzeń, zazwyczaj od 10 do 16; na ich program

składały się referaty, z reguły więcej niż jeden, dyskusje i pokazy. W każdym posiedzeniu brało udział od 15 do 40 osób.

Najczęściej odczyty wygłaszał i krótkie informacje przekazywał W. Leppert. Ich tematyka była bardzo różnorodna, np. o nasyceniu drzewa środkami przeciwnilnymi, o polewie na kafle, o wyrobie zieleni chromowej, o urządzeniach do kąpieli natryskowych. Z reguły własne badania przedstawiał J.J. Boguski: o nowym sposobie oznaczania współczynnika rozszerzalności cieczy, o rozpuszczalności siarki w chlorku benzylu, o własnościach fizycznych roztworów azotanu sodu. Jediną kobietą prezentującą odczyty była Zofia Joteyko-Rudnicka: o szczepieniach chemicznych, metodyce wykładów początków chemii, o chlebie. Spośród znanych wówczas i później chemików na uwagę zasługują odczyty: Edmunda Neugebauera (o formacjach geologicznych w okolicy Lwowa), Ludwika Brunera (o hydrolizie soli w roztworach wodnych), Maksymiliana Flauma (o udziale chemii w badaniu zjawisk życia), Leona Nenckiego (o surowicach i toksynach leczniczych), Ludwika Fajansa (o produkcji margaryny w Europie), Jana Bieleckiego (rzut oka na rozwój chemii w XIX stuleciu), Tadeusza Miłobędzkiego (o kalibrowaniu i sprawdzaniu naczyń do analizy objętości). Serię pogadanek o zasadach fotografii wygłosił w 1898 r. Piotr Lebedziński.

Na apel W. Lepperta podjęto prace nad utwaleniem przeszłych dokonań chemików. Sam Leppert przedstawił działalność Adama Kitajewskiego i Antoniego Hanna, chemików ze Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego w Warszawie. Natomiast M. Stępowski przedstawił dzieje farmacji polskiej w XIX w., B. Znatowicz – rozwój chemii w Szkole Głównej Warszawskiej.

Dla rozpatrzenia ważnych problemów powoływano specjalne komisje i delegacje. W latach 1897–1898 działała komisja sacharynowa, która zaproponowała zorganizowanie kontroli nad produkcją i zbytem sacharyny. Jednym z istotniejszych elementów w działalności członków Sekcji były prace w zakresie ujednoczenia polskiego słownictwa chemicznego. Sprawa ta była niesłychanie pilna, gdyż powstawały odrębne propozycje w Królestwie i w Galicji, a wielu chemików, kończących studia za granicą, z braku obowiązującej nomenklatury polskiej posługiwało się własnymi tłumaczeniami z języków obcych, a co za tym idzie – własną terminologią. Po wygłoszeniu w maju 1899 r. odczytu przez B. Znatowicza – „Z dziejów słownictwa chemicznego”, w celu ujednoczenia słownictwa chemicznego powołano specjalną delegację, w której skład weszli nie tylko chemicy, ale także przyrodnicy, lekarze, farmaceutyci, językoznawcy i redaktorzy czasopism technicznych oraz naukowych. Punktem wyjścia było opracowanie Antoniego Grabowskiego, krytycznie zestawiającego terminologię warszawską i galicyjską, opublikowane we „Wszechświecie”. Sekcja przyjęła propozycje A. Grabowskiego i rozpoczęto konsultacje z Akademią Umiejętności. Ostateczne ustalenia opublikowano w numerze 1 „Chemika Polskiego” (1901), w artykule *Słownictwo chemiczne. Wyniki narad w sprawie ujednoczenia słownictwa chemicznego polskiego*.

Członkowie Sekcji, m.in. Ignacy Bendetson, W. Leppert i Stanisław Natanson, brali udział w ustalaniu taryf celnych na chemikalia.

Wiele uwagi poświęcano kształceniu chemików i ich roli w przemyśle chemicznym. W 1901 r. dyskutowano nad programem matematyki dla studentów chemików i koniecznością przygotowania odpowiedniego podręcznika. Podkreślano fakt, że rosła liczba Polaków legitymujących się dyplomem wyższych uczelni, którzy mieli jednak duże trudności z zatrudnieniem na ważnych stanowiskach w przemyśle chemicznym, zajmowanych przez cudzoziemców. Postulowano konieczność zmiany tej sytuacji.

Do największych osiągnięć członków Sekcji należało utworzenie czasopisma chemicznego. Inicjatywa wyszła od Jana Wiktora Zawidzkiego, który w liście z Lipska, przedstawionym na posiedzeniu Sekcji 28 kwietnia 1900 r., wzywał do podjęcia prac przygotowujących wydanie polskiego rocznika chemii i fizyki. Wzbudziło to duże zainteresowanie członków Sekcji i zwrócono się wówczas do Zawidzkiego o przedstawienie szczegółowego projektu. Ideę takiego czasopisma poparli chemicy lwowscy i krakowscy. W rezultacie w 1901 r. ukazał się „Chemik Polski” pod redakcją B. Znatowicza. Kolejnymi redaktorami byli: Bolesław Miklaszewski (1907–1915), Tadeusz Miłobędzki i Edward Bekier (1917–1918). Aczkolwiek członkowie Sekcji odgrywali wiodącą rolę w wydawaniu „Chemika Polskiego”, to jednak czasopismo nie było formalnym organem Sekcji, ale wszystkich najważniejszych ośrodków nauk chemicznych na ziemiach polskich: warszawskiego, krakowskiego i lwowskiego, których przedstawiciele blisko współpracowali z redakcją. Większość odczytów wygłoszanych w Sekcji publikowano na łamach „Chemika Polskiego”.

W celu ciągłego pogłębiania i rozwijania wiedzy chemicznej utworzono bibliotekę, liczącą w 1888 r. 400 tomów. Prenumerowano przeszło 30 czasopism technicznych i chemicznych, nie tylko polskich, ale także rosyjskich, niemieckich i francuskich. Biblioteka rosła przede wszystkim dzięki darom, np. wdowy po Wawrzyńcu Trzczańskim. W pierwszym okresie biblioteką kierował Edmund Neugebauer. Po likwidacji Sekcji książki przekazano bibliotece publicznej w Warszawie, a czasopisma bibliotece Stowarzyszenia Techników w Warszawie.

Podczas wydarzeń rewolucji 1905 r. i po jej stłumieniu działalność oddziałów Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu zaczęła stopniowo zamierać, m.in. wskutek emancypacji poszczególnych sekcji oraz przejęcia w grudniu 1909 r. reprezentacji przemysłu Królestwa Polskiego przez Towarzystwo Przemysłowców Królestwa Polskiego. Wśród chemików o emancypacji zaczęto myśleć w 1905 r., powstał wówczas pomysł policzenia wszystkich chemików i zorganizowania pierwszego zjazdu chemików polskich. Impuls do konkretnych rozważań dał J.W. Zawidzki w artykule *Kartki z historii powstania towarzystw chemicznych* („Chemik Polski”, 1906, nr 20–22), w którym przedstawił powstanie i działalność Londyńskiego Towarzystwa Chemicznego (1841), Paryskiego Towarzystwa Chemicznego (1857), Niemieckiego

Towarzystwa Chemicznego (1867) i Rosyjskiego Towarzystwa Chemicznego (1868). W konkluzji autor stwierdził, że celem tego artykułu było zainspirowanie chemików polskich do utworzenia analogicznej organizacji.

W maju 1906 r. W. Leppert zakomunikował członkom Sekcji, że w związku z likwidacją Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu i liberalizacją prawa o stowarzyszeniach postanowiono wyodrębnić i usamodzielnąć różne towarzystwa. Brano pod uwagę utworzenie ogólnopolskiego towarzystwa chemicznego lub przyłączenie się do Stowarzyszenia Techników w Warszawie i utworzenie tam odpowiedniego koła. K. Jabłczyński przedstawił trzeci projekt, proponując utworzenie towarzystwa naukowego grupującego nie tylko chemików, ale także przyrodników i matematyków. Po długich dyskusjach przedstawiono statut Polskiego Towarzystwa Chemicznego opracowany przez Jana Bieleckiego, Józefa Berlinerblaua, Władysława Lepperta, Bolesława Miklaszewskiego i Tadeusza Miłobędzkiego.

Ostatnie zebranie Sekcji odbyło się 30 stycznia 1909 r. z udziałem 22 osób. Postanowiono rozpocząć proces legalizacji Polskiego Towarzystwa Chemicznego, co uznano za cel perspektywiczny, natomiast ożywioną dyskusję wywołały alternatywne rozwiązania przejściowe. Po długiej wymianie poglądów i po trzykrotnym głosowaniu, za utrzymaniem Sekcji opowiedziało się 8 osób, za przystąpieniem do Stowarzyszenia Techników w Warszawie i utworzeniem tam koła – 10 osób. Wobec późnej pory (godz. 23) nie wygłosił odczytu W. Leppert – „Chemia kauczuku w świetle obecnych badań”. Pierwsze posiedzenie organizacyjne Koła Chemików przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie odbyło się 23 lutego 1909 r. Na pierwszym merytorycznym zebraniu Koła, 6 marca 1909 r. program prac Koła zarysował J.J. Boguski, a pierwszy odczyt wygłosił J. Berlinerblau – „Obecny stan chemii w Anglii”. Na kolejnych posiedzeniach (24–26 IV 1909 r.) wybrano władze Koła, przy czym przewodniczącym został J.J. Boguski.

Źródła: *Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Oddział chemiczny Sekcji III-iej Tow. pop. przem. i handlu w Warszawie.* „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1889 nr 3 s. 69–70; nr 9 s. 270; *Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Z posiedzeń Sekcji chemicznej w Tow. pop. prz. i h.* „PT” 1891 nr 11 s. 258–260; 1892, nr 1 s. 14–16; nr 4 s. 74; nr 6 s. 118; nr 11 s. 237–238; nr 12 s. 263–264; *Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Sekcja chemiczna warszawska.* „PT” 1894 nr 2 s. 78–79; 1895 nr 3 s. 67–68; 1896 nr 10(XI) s. 274–275; nr 11 (XI) s. 310–311; nr 12 (XII) s. 332–334 – w każdym półroczu czasopisma była odrębna numeracja; 1897 nr 3 s. 45–46; nr 6 s. 96; nr 8 s. 136–137; nr 10 s. 162; nr 12 s. 203–204; nr 17 s. 280; nr 20 s. 325–326; nr 25 s. 409–410; nr 42 s. 681–682; nr 44 s. 717–718; nr 51 s. 839; 1898 nr 1 s. 9–10; nr 5 s. 82–83; nr 7 s. 116–117; nr 9 s. 159; nr 15 s. 272–273; nr 18 s. 321; nr 20 s. 350; nr 22 s. 386–387; nr 23 s. 401–402; 1899 nr 24 s. 407–408; *Sprawozdania. Sekcja chemiczna.* „Chemik Polski” 1907 nr 4 s. 90–91; nr 7 s. 161–162; nr 8 s. 188–190; nr 10 s. 236–237; 1908 nr 4 s. 92–93; nr 11 s. 263; nr 19 s. 436–437; 1909 nr 4 s. 93–94; *Sprawozdania. Sprawozdanie Koła Chemików przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie za rok 1909.* „Chemik Polski” 1909 nr 6 s. 121–125,

142–143; nr 9 s. 213–214; 1910 nr 9 s. 208–216; *Wiadomości bieżące. Sekcja 3-cia Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu*. „Wszechświat” 1888 nr 29 s. II–III; *Posiedzenie Oddziału chemicznego Sekcji 3 Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu*. Tamże 1889 nr 42 s. 674–675; nr 44 s. 706; nr 48 s. 768–770; nr 52 s. 833–834; *Towarzystwo Popierania Przemysłu i Handlu*. Tamże 1891 nr 44 s. 701–702; nr 47 s. 750–751; nr 50 s. 799–800; nr 51 s. 814; 1892 nr 5 s. 78–79; nr 12 s. 189; nr 22 s. 350–351; nr 47 s. 750; nr 49 s. 782; nr 52 s. 828–829; 1893 nr 2 s. 28; nr 5 s. 79; nr 6 s. 93–94; nr 9 s. 142–143; nr 10 s. 157; nr 14 s. 219–220; *Sekcja Chemiczna*. Tamże 1893 nr 20 s. 315–318; nr 23 s. 365–366; nr 24 s. 380–381; nr 27 s. 430–431; nr 41 s. 651–653; nr 45 s. 716–717; nr 47 s. 745–746; nr 49 s. 781–782; nr 52 s. 825–826; 1894 nr 3 s. 46; nr 5 s. 74; nr 9 s. 141–142; nr 14 s. 218–219; nr 16 s. 254; nr 19 s. 301–302; nr 22 s. 347–348; nr 25 s. 397–398; nr 28 s. 445–446; nr 39 s. 621–622; nr 42 s. 668–670; nr 44 s. 699; nr 46 s. 735; nr 49 s. 780–781; 1895 nr 1 s. 14–15; nr 3 s. 44; nr 6 s. 94; nr 10 s. 158–160; nr 11 s. 173; nr 14 s. 221–222; nr 20 s. 315–316; nr 22 s. 349; nr 24 s. 383; nr 43 s. 684–685; nr 44 s. 702–703; nr 47 s. 749–750; nr 51 s. 812; nr 52 s. 827–828; 1896 nr 3 s. 46–47; nr 5 s. 79–80; nr 8 s. 124–125; nr 9 s. 142–143; nr 11 s. 173–174; nr 1 s. 223; nr 17 s. 270; nr 18 s. 286–287; nr 22 s. 351; nr 23 s. 364; nr 40 s. 638–639; nr 42 s. 669–670; nr 44 s. 702; nr 46 s. 733–734; nr 49 s. 778–779; nr 50 s. 799–800; nr 51 s. 814–815; 1897 nr 7 s. 107–108; nr 8 s. 126; nr 16 s. 250–251; nr 18 s. 285–286; nr 19 s. 302–303; nr 21 s. 334–335; nr 22 s. 350; nr 24 s. 381–382; nr 42 s. 667–668; nr 44 s. 702; nr 49 s. 781–782; 1898 nr 2 s. 30–31; nr 3 s. 45–46; nr 6 s. 92–94; nr 8 s. 125–126; nr 9 s. 141–142; nr 14 s. 219–221; nr 15 s. 236–237; 1899 nr 5 s. 79–80; nr 9 s. 142–143; nr 13 s. 207; nr 14 s. 222–223; nr 18 s. 284–285; nr 19 s. 301; nr 22 s. 349–352; nr 25 s. 399; nr 43 s. 686–687; nr 45 s. 718–719; nr 47 s. 751–752; nr 49 s. 783–784; nr 52 s. 830–831; 1900 nr 6 s. 94; nr 8 s. 126; nr 11 s. 173–174; nr 13 s. 207; nr 15 s. 237–238; nr 18 s. 286–287; nr 20 s. 318–319; nr 23 s. 363–364; nr 25 s. 396–398; nr 42 s. 669; nr 44 s. 702–703; nr 46 s. 734; nr 48 s. 765; 1901 nr 2 s. 29–30; nr 3 s. 47; nr 6 s. 92; nr 8 s. 125–126; nr 11 s. 173–174; nr 13 s. 206–207; nr 15 s. 237–238; nr 17 s. 269; nr 19 s. 299; nr 23 s. 367–368; nr 40 s. 640; nr 43 s. 691–692; nr 48 s. 771; nr 50 s. 800–801; 1902 nr 1 s. 13–14; nr 4 s. 62–63; nr 5 s. 77–78; nr 9 s. 143; nr 12 s. 190; nr 15 s. 237–238; nr 16 s. 254–255; nr 19 s. 301–302; nr 22 s. 350–351; nr 28 s. 447–448; nr 40 s. 636–637; nr 44 s. 703–704; nr 49 s. 778; *Sekcja chemiczna*. „Chemik Polski” 1901 nr 1 s. 3–11; nr 2 s. 55; nr 5 s. 128; nr 7 s. 173–174; nr 11 s. 264; nr 32 s. 774; nr 35 s. 842–844; 1902 nr 7 s. 165–166; nr 9 s. 214; nr 11 s. 263–264; nr 13 s. 308–309; nr 18 s. 428–429; nr 22 s. 526–527; nr 23 s. 549–550; nr 26 s. 620; nr 41 s. 980–981; nr 44 s. 1051–1052; nr 47 s. 1122–1123; nr 49 s. 1171–1173; 1903 nr 1 s. 22; nr 4 s. 93–94; nr 6 s. 140–141; nr 8 s. 189–190; nr 12 s. 285; nr 14 s. 334–335; nr 18 s. 431; nr 20 s. 476–477; nr 23 s. 548–549; nr 43 s. 1023–1025; nr 45 s. 1062–1063; nr 48 s. 1124; nr 50 s. 1164; nr 52 s. 1205; 1904 nr 4 s. 76–78; nr 6 s. 116; nr 12 s. 237–238; nr 13 s. 258; nr 16 s. 317; nr 23 s. 459; nr 43 s. 857–858; nr 48 s. 957–958; nr 50 s. 996–997; 1905 nr 3 s. 54–55; nr 5–6 s. 99–100; nr 8 s. 147–148; nr 12 s. 234; nr 14 s. 274; nr 16 s. 314–315; nr 17 s. 331–333; nr 21 s. 412–413; nr 25 s. 496; nr 43 s. 854–855; 1906 nr 9 s. 173–174; nr 16 s. 316; nr 22 s. 428–429; nr 26 s. 492–493; nr 45–46 s. 777–778; *Z towarzystw technicznych*. *Warszawska Sekcja Chemiczna*. „PT” 1905 nr 4 s. 47–48.

Literatura: L. Szperl: *O działalności Sekcji Chemicznej i Koła Chemików w latach 1887–1917*. „Chemik Polski” 1917 nr 1 s. 132–137 – podaje, że Sekcja powstała 18 lutego 1887 r.; W. Leppert:

O usiłowaniach organizowania w Warszawie, „Roczniki Chemii” 1921 nr 1–3 s. 51–58 – podaje, że Sekcja powstała 18 lutego 1888 r.; A. Dorabialska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobiecka, T. Zamoyski: *Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego*. „Przemysł Chemiczny” 1973 nr 5 s. 322–323; K. Kabzińska: *Organizacje chemików polskich na przełomie XIX i XX wieku i ich rola w rozwoju chemii w Polsce*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1990 nr 4 s. 573–575; J. Piłatowicz: *Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898–1939*. Cz. I. 1898–1918, Warszawa 1993 s. 29, 86; B. Kurant: *Część ogólna W: Karty z historii polskiego przemysłu chemicznego*. T. 15. *Historia Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego*. Pod red. E. Buntnera. Warszawa 1996 s. 11–12.

STOWARZYSZENIE TECHNICZNYCH KIEROWNIKÓW FARBIARŃ

Okres działalności: dwudziestolecie międzywojenne. **Siedziba:** Warszawa. **Liczba członków:** 101 (1935). **Prezesi:** Adolf Berg (1935 - ?). **Sekretarze:** Eugeniusz Furmańczyk (1935 - ?).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie organizowało zebrania dwa razy w miesiącu, na których wygłaszano odczyty, m.in. w 1936 r. Adam Chojnacki pt. „Woda utleniona”. Aktywnymi działaczami byli: Adolf Berg, Eugeniusz Furmańczyk, Oswald Jakobi, Roman Lewandowski, Stanisław Łatkiewicz.

Źródła: *Życie związkowe. Stowarzyszenie Technicznych Kierowników Farbiarń*. „Technik Włókienniczy” 1935 nr 3–4 s.60; *Wiadomości gospodarcze. Kronika. Ogólne. Z sali odczytowej*. „Technik Włókienniczy” 1936 nr 11–12 s.172.

ZWIĄZEK CHEMIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1933–1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd Główny, prezes honorowy, oddziały, wydziały. **Liczba członków:** ponad 100 (1933). **Prezes honorowy:** Wiktor Lampe. **Prezesi:** Antoni Morawiecki (1933–1937), Juliusz Lisiecki (1937–1938), Adam Skąpski (1938–1939). **Sekretarze:** Józef Iwiński (1933–1934), Zygmunt Ledóchowski (1934–1936), Antoni Bromirski (1936–1937), Marian Lewandowski (1937–1939).

Charakterystyka działalności

Komitet Organizacyjny rozpoczął działalność w 1932 r.; początkowo zamierzano powołać do życia Związek Chemików Absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego. Po dyskusji postanowiono nadać organizacji szersze podstawy i skupienia w jej szeregach wszystkich chemików. Już wówczas akcentowano potrzebę zjednoczenia wszystkich stowarzyszeń chemicznych. Opracowano statut i zorganizowano oddziały w Warszawie i Wilnie. Komitet Organizacyjny działał pod przewodnictwem Antoniego Morawieckiego, którego wspierali m.in. Wiktor

Lampe, H. Bogacka, Adam Sporzyński, W. Stankiewicz. Zebranie organizacyjne odbyło się 17 lutego 1933 r. z udziałem około 70 chemików. Uchwalono wówczas statut zatwierdzony 10 czerwca 1933 r. przez Komisarza Rządu dla m.st. Warszawy.

Głównym zadaniem Związku Chemików Polskich (ZChP) jego założyciele uczynili zjednoczenie wszystkich chemików, posiadających wykształcenie akademickie „stojących na gruncie państwowości Polskiej”. Cele podzielono na ideowe i zawodowe. Do tych pierwszych zaliczono: doskonalenie pod względem zawodowym i obywatelskim, krzewienie wśród członków ducha koleżeństwa i solidarności zawodowej, a także „ducha państwowo-narodowego”, wymianę informacji o najnowszych zdobyczach naukowych i praktycznych, popularyzowanie badań naukowych i ich wyników w możliwie szerokich kręgach społecznych. Natomiast celem zawodowym było dążenie do zapewnienia chemikom odpowiednich warunków bytu materialnego i pracy oraz obrona przywilejów związanych z tytułami doktora, magistra i inżyniera chemika. Członkiem ZChP mógł być każdy, kto uzyskał w kraju lub za granicą dyplom wyższej uczelni w zakresie nauk chemicznych lub „każdy, kto położył zasługi na polu nauk chemicznych, względnie w dziedzinie przemysłu chemicznego”. Nadawano także tytuły członka honorowego, otrzymali je w 1936 r. inż. Eugeniusz Kwiatkowski i prof. Wojciech Świątosławski.

ZChP nie podejmował kwestii politycznych, aczkolwiek uczynił od tego jeden wyjątek dla deklaracji ideowo-politycznej Obozu Zjednoczenia Narodowego: „Zjazd Delegatów (4–5 kwietnia 1937 r. – *przyp. J.P.*) przyjmuje do wiadomości przedłożone stanowisko ZG w sprawie solidaryzowania się z tezami deklaracji ideowo-politycznej O.Z.N. i w zupełności je zatwierdza, wyrażając nadzieję, że akcja powyższa przyczyni się do całkowitego zjednoczenia narodu”. Wysłano wówczas depesze hołdownicze do Ignacego Mościckiego, Edwarda Rydza-Śmigłego, Eugeniusza Kwiatkowskiego i Wojciecha Świątosławskiego.

Nowością, w stosunku do innych stowarzyszeń, w strukturze organizacyjnej była wpisana do statutu funkcja prezesa honorowego, którym został Wiktor Lampe, prof. Uniwersytetu Warszawskiego. W 1939 r. związek posiadał 8 oddziałów (docelowo na terenie całego kraju miało być ich 10) w: Warszawie, Wilnie, Poznaniu, Gdyni, Krakowie, Katowicach, Łodzi i we Lwowie. W każdym z nich mogły funkcjonować trzy koła pracujące na polach: przemysłu, pedagogiki, administracji. Natomiast Zarząd Główny pracował poprzez 7 wydziałów (sekcji) jak: finansowy, organizacyjny, spraw zawodowych, wydawniczy, ewidencyjny – rejestrował wszystkich chemików i prowadził statystykę krajowego przemysłu chemicznego, pośrednictwa pracy, prasowy. Związek posiadał bibliotekę, którą kierował Edward Redler. Do aktywnych działaczy, oprócz osób wymienionych w składzie władz, należeli m.in. Stanisław Dąbrowski, Artur Kasur, Mikołaj Łobanow, Bronisław Sawoniak, Alicja Dorabalska, Stanisław Przyłęcki, Kazimierz Paszkowski. Zwraca uwagę aktywność kobiet, w tym także

we władzach ZChP, np. w 1937 r. w zarządzie znalazły się: H. Łopieńska, Krystyna Sporzyńska, W. Dmowska; w Komisji Rewizyjnej zasiadała J. Wojciechowska, a w Sądzie Koleżeńskim – A. Dorabialska i Z. Czapska.

W 1935 r. Wydział (Sekcja) Ewidencyjny ZChP podjął akcję sporządzenia spisu wszystkich chemików polskich, porozumiano się w tej sprawie z Polskim Towarzystwem Chemicznym, Związkiem Przemysłu Chemicznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Związkiem Inżynierów Chemików, Kołem Chemików przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie, Związkiem Chemików i Bakteriologów w Łodzi oraz uczelnianymi studenckimi kołami chemicznymi. Spisu dokonywano na podstawie specjalnie opracowanej ankiety, w której pytano o: imię i nazwisko, tytuł naukowy, zajmowane stanowisko, nazwę instytucji, adres, rok urodzenia, uczelnię i rok ukończenia, przynależność do organizacji zawodowych i społecznych, specjalność naukową. Nie zdołano jednak doprowadzić tej akcji do końca. Część tych informacji i materiały Komisji Pracy wykorzystał A. Morawiecki w artykułach: *Zatrudnienie chemików w przemyśle włókienniczym w 1936 r.* („Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1937 nr 9) i *Zatrudnienie chemików w polskim przemyśle metalowym* („Przemysł Chemiczny” 1937 nr 11).

Wiele uwagi poświęcano zagadnieniom bezrobocia wśród chemików. Na podstawie porozumienia z Funduszem Pracy, otwarto 1 października 1936 r. przy ZChP w Warszawie Ekspozyturę Biura Pośrednictwa Pracy Funduszu Pracy, a ponadto działało Społeczne Biuro Pośrednictwa Pracy, którym kierowała K. Sporzyńska. W krótkim czasie w Ekspozyturze zarejestrowano 73 chemików, w tym 21 kobiet i 52 mężczyzn, przy czym 48 spośród nich nie przekroczyła 30 roku życia. Informacje zgromadzone na temat bezrobocia wykorzystała K. Sporzyńska w artykule *Stan bezrobocia wśród chemików* („Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1937 nr 8,9,10).

Poszczególne oddziały organizowały odczyty, np. w końcu 1936 r. w odbyły się w Warszawie dwa spotkania odczytowe; Benedykt Nawrocki omówił „Stosowanie zasad prawidłowej organizacji w przemyśle”, a Z. Czapska – „Niektóre założenia i możliwości ochrony pracy chemika”. W Katowicach E. Chyżyński wygłosił (1939) odczyt „Wrażenia z pracy badawczej w laboratoriach angielskich”. Niekiedy odczyty układano w cykle monotematyczne, w 1939 r. Oddział Warszawski zorganizował taki właśnie cykl na temat higieny i bezpieczeństwa pracy w laboratoriach chemicznych. Z inicjatywy tegoż oddziału odbył się w 1937 r. kurs sanitarno-ratowniczy. Inny charakter miały referaty inauguracyjne dorocznych Zjazdów ZChP, np. na IV (24-25 IV 1938) wygłosili je: A. Dorabialska – „Zarys historii ruchu organizacyjnego chemików w Polsce” i Z. Wojnicz-Sianożęcki – „Zastosowanie chemicznych środków bojowych i obronnych w czasie pokoju”.

Wiele uwagi poświęcano problemom kształcenia chemików i nauczania chemii. Uważano, że kształcenie chemików winno maksymalnie zbliżyć się do

praktyki, a eliminować rzeczy, z którymi chemicy w praktyce spotykali się sporadycznie. Postulowano większą rolę chemików w przygotowaniach obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej państwa. Aby ich do tego odpowiednio przygotować proponowano wprowadzenie do programów uniwersytetów i politechnik kursu nauczania gazów bojowych i obrony przeciwgazowej. Poświęcono temu specjalny memoriał przekazany 2 listopada 1937 r. Wojciechowi Świątosławskiemu, ministrowi wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Podkreślano, że uczelnie polskie kształcą bardzo dobrych chemików, dlatego protestowano przeciwko zatrudnianiu obcokrajowców, co w konsekwencji – akcentowano – może osłabić bezpieczeństwo i obronę państwa. Postulowano podniesienie nauczania chemii w gimnazjach i liceach poprzez zatrudnienie w tych szkołach chemików z wykształceniem uniwersyteckim.

ZChP inicjował wydawanie podręczników szkolnych, udało się sfinalizować wydanie w 13 zeszytach podręcznika Jerzego Kryńskiego i Józefa Iwińskiego *Towaroznawstwo. Dla gimnazjów kupieckich i szkół handlowych*. Klasa I. (Warszawa 1936-1937). A ponadto związek przeznaczył dla najuboższych uczniów szkół handlowych i gimnazjów kupieckich sumę 1000 zł na zakup tego podręcznika.

ZChP przyjmował do wykonania wszelkiego rodzaju analizy i ekspertyzy chemiczne, podejmował się opracowania, zarówno z punktu widzenia naukowego, jak i technicznego oraz metod produkcji, środków chemicznych i receptur fabrycznych. W Wilnie członkowie ZChP wzięli udział w uruchomieniu wytwórni chemicznej „Elekta”.

Związek współpracował ze wszystkimi stowarzyszeniami chemicznymi funkcjonującymi w dwudziestoleciu międzywojennym. Już w momencie powstania zadeklarowano gotowość stworzenia jednej silnej organizacji obejmującej wszystkich chemików. Doszło do współpracy z Kołem Chemików Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (STP) i Związkiem Inżynierów Chemików (ZICH). W 1934 r. wyłoniono Komisję Porozumiewawczą, w której skład weszli: J. Wadzyński (STP), Z. Otwinowski (ZICH) i A. Morawiecki (ZChP). Utworzono wspólną Komisję Odczytową. Uchwały o potrzebie zjednoczenia podjął ZICH i ZChP, ale nie przyniosły one konkretnych rezultatów. Działacze ZChP uważali, że do rozmów tych, oprócz wyżej wymienionych organizacji, powinny się przyłączyć: Polskie Towarzystwo Chemiczne, Związek Chemików i Bakteriologów RP z siedzibą w Łodzi, Polskie Towarzystwo Chemików Kolorystów. Jeśli niemożliwe byłoby szybkie połączenie, to wówczas formą przejściową, prowadzącą jednak do zjednoczenia, mogłaby być, według A. Morawieckiego (1935), Stała Delegacja Zrzeszeń Chemicznych. W 1936 r. rozmowy na ten temat prowadził ZChP z ZICH, w 1937 r. dołączyło do nich Polskie Towarzystwo Chemiczne. Powołano wówczas ponownie komisję składającą się z przedstawicieli trzech wymienionych stowarzyszeń, ale jej prace nie przyniosły konkretnych rezultatów. Ostatni V Zjazd Delegatów ZChP (18-21 V 1939) odbył się pod hasłem „Zjednoczenie organizacji chemicznych fundamentem obrony chemicznej państwa”.

Do zjednoczenia miał się przyczynić „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich”, kwartalnik pomyślany jako forum wymiany poglądów między wszystkimi organizacjami chemicznymi działającymi w II RP. Nr 1-2 za styczeń-czerwiec ukazał się w 1935 r., a jego redaktorem został A. Morawiecki. Nakład w 1935 r. wahał się od 2 do 2,5 tys. egzemplarzy. Publikowano w „Biuletynie” informacje o działalności stowarzyszeń chemicznych, głównie ZChP, i artykuły, które dotyczyły przede wszystkim sytuacji zawodowej chemików. Początkowo objętość „Biuletynu” wahała się od jednego do dwóch arkuszy druku, ale od listopada 1936 r. była to z reguły jedynie dwustronicowa kartka, zawierająca w przeważającej mierze komunikaty i informacje. Ostatnim numerem, do którego zdołałem dotrzeć był numer 10 z marca 1937 r.

Wydawnictwa ciągłe: „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1935–1937.

Źródła: Statut Związku Chemików Polskich. Warszawa 1935; Statut Związku Chemików Polskich. Warszawa 1938; Statut Związku Chemików Polskich. Warszawa 1939; „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1935-1937 (całość); Wiadomości bieżące. Związek Chemików Polskich. „Przemysł Chemiczny” 1933 nr 5 s.110; 1934 nr 5 s.113; 1935 nr 7-8 s.171; 1936 nr 10 s.250; nr 12 s.305-306; 1937 nr 2 s.62-63; nr 10 s.296; 1938 nr 5 s.119; 1939 nr 2 s.55; nr 6 s.195; Wiadomości bieżące. Zjazd Delegatów Związku Chemików Polskich. Tamże 1934 nr 8-9 s.163-164; Ze Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej. Tamże 1935 nr 9-10 s.221-223; Kronika. Spis chemików polskich. „Przegląd Ceramiczny” (dodatek do „Przeglądu Budowlanego”) 1935 nr 12 s.426; Wiadomości bieżące. II Zjazd Delegatów Związku Chemików Polskich. „Przemysł Chemiczny” 1936 nr 7 s.158-159; Wiadomości bieżące. Hojny dar Związku Chemików Polskich. Tamże 1936 nr 8-9 s.210; Z bliska i z daleka. Hojny dar Związku Chemików Polskich. „Technik Polski” 1936 nr 9 s.205; Wiadomości Związku Chemików Polskich. III Zjazd Delegatów Związku Chemików Polskich. „Przemysł Chemiczny” 1937 nr 3 s.94-96; Wiadomości bieżące. Ze Związku Chemików Polskich. „Nafta” 1937 nr 4 s.131-132; Wiadomości bieżące. Memoriał Związku Chemików do Pana Ministra W.R. i O.P. „Przemysł Chemiczny” 1937 nr 11 s.319; Wiadomości bieżące. W sprawie memoriału Związku Chemików Polskich. Tamże 1938 nr 4 s.94; Komunikaty. Ze Związku Chemików Polskich. Tamże 1939 nr 3 s.258, nr 5 s.426, nr 7 s.614; Związek Chemików Polskich. „Kalendarz Chemiczny” 1937/1938 s.7-8; 1939/1940 s.13-14.

Literatura: A. Dorabialska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobocka, T. Zamoycki: *Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego.* „Przemysł Chemiczny” 1973 nr 5 s.332.

ZWIĄZEK CHEMIKÓW ŻYDÓW W POLSCE

Okres działalności: 1935–1939. (Nazwa poprz.: 1935–1937, Związek Chemików Żydów w Polsce dla Rozwoju Przemysłu Chemicznego w Palestynie).
Struktura organizacyjna: Walny Zjazd Delegatów, Zarząd, oddziały, komisje,

sekcje. **Liczba członków:** 500 (1937). Prezes: Benedykt Hepner (1935–39). **Sekretarz generalny:** F. Haendel (1935–39).

Charakterystyka działalności

Pierwszy Walny Zjazd Związku Chemików Żydów w Polsce dla Rozwoju Przemysłu Chemicznego w Palestynie odbył się 2 i 3 lutego 1935 r. w Warszawie w lokalu stowarzyszenia przy ul. Bielańskiej 18. W skład wybranego wówczas Zarządu weszli: B. Hepner (prezes), F. Haendel (sekretarz generalny), Ilia Eicher, Dawid Szrajber, I. Thon, A. Blass, S. Frydmanówna, Zygmunt Ginsburg. Podczas tego Zjazdu wygłoszono kilka referatów dotyczących zagadnień polityczno-gospodarczych Palestyny oraz przemysłu chemicznego: M. Hindes „Gospodarcze położenie Palestyny”, F. Rotenstreich „Perspektywy polityczno-ekonomiczne Palestyny”, B. Hepner „Nowe drogi chemii organicznej”, Z. Ginsburg, D. Szrajber „Przemysł chemiczny w Palestynie i możliwości jego rozwoju”, Osias Kohlberg, I. Eicher „Położenie chemika żydowskiego w Polsce”.

Walny Zjazd Delegatów w kwietniu 1936 r. zaakceptował nowy statut zmieniający nazwę stowarzyszenia na Związek Chemików Żydów w Polsce, którą dopiero po roku zatwierdził Komisariat Rządu dla m.st. Warszawa. Naczelnym zadaniem Związku było „pośredniczenie między kapitalistą, reprezentującym mniejszy lub większy kapitał i pragnącym inwestować go w jakiejś placówce przemysłowej, a chemikiem-specjalistą, nie mogącym wskutek braku środków finansowych wykorzystać swych umiejętności”.

Członkowie działali w oddziałach: w Bielsku (Cieszyński), Katowicach (Śląsko-Dąbrowski), Krakowie, Łodzi, Warszawie i we Lwowie. Główną formą aktywności były odczyty, w każdym oddziale, głównie w Krakowie i Warszawie, organizowano ich od kilku do kilkunastu rocznie przy frekwencji od 20 do 120 osób. Do najaktywniejszych, który wygłosił referaty: zaliczał się Mieczysław Centnerszwer: „Najnowsze badania nad pierwiastkami promieniotwórczymi” (1937), „O granicy między fizyką i chemią” (1937), „O szybkości korozji metali” (1939). Spośród innych referentów można wymienić: L. Bornsteina – „Bakelit, jego własności, fabrykacja i zastosowanie” (1936), A. Złotnika – „Chemiczne ciała rakotwórcze” (1936), B. Hepnera – „Sztuczne tworzywa organiczne” (1937), Stefana Rozental – „Najnowsze poglądy na budowę atomu” (1937), Filipa Eisenberga – „Chemia a bakteriologia” (1937), S. J. Bornsztejna – „Bojowe środki chemiczne i obrona przeciwgazowa” (1938). Z odczytami do Warszawy, Krakowa i Łodzi przyjeżdżali naukowcy z Palestyny, m.in. Andor Fodor (prof. Uniwersytetu Hebrajskiego z Jerozolimy) – „Stosunek biochemii do biologii” (1937), dr S. Loewengart – „Najważniejsze surowce Palestyny” (1937), dr Adolf Reifenberg (kierownik laboratorium chemii rolniczej Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie) – „Laboratorium gleboznawcze” (1938), mgr Rawicz-Słucki (z Tel-Awiwu) – „Przemysł chemiczny w Palestynie” (1938).

Największą aktywność przejawiali członkowie oddziałów w Warszawie i Krakowie. Oddział Warszawski liczył w 1937 r. około 170 członków, działały w nim dwie komisje Pracy i Propagandowa. Jego pracami kierował Jakub Stark, a sekretarzował A. Fajnberg. Najwięcej inicjatyw zrealizowało środowisko krakowskie, jego pracami kierowali: A. Buchner, A. Zimenstark, Maurycy Weinheber. W Krakowie funkcjonowała czytelnia czasopism, rozpoczęto organizację biblioteki; działały sekcje: Odczytowa, Imprezowa, Prac Organizacyjnych, Pośrednictwa Pracy i Naukowa; ta ostatnia udzielała porad bibliograficznych. Organizowano kursy języka angielskiego. Inżynierowie żydowscy mieli duże trudności z uzyskaniem pracy, dlatego w Zarządzie Głównym funkcjonowało Społeczne Biuro Pośrednictwa Pracy, a w Warszawie i Krakowie odpowiednie sekcje, przy czym w Krakowie nie poprzestano jedynie na wyszukiwaniu miejsc pracy, ale starano się je tworzyć, przystępując, z inicjatywy Arnolda Ehrenpreisa, do organizacji spółdzielni wytwórczej chemików, uzyskując w tym zakresie poparcie przemysłowców żydowskich i Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce. Spółdzielnia miała produkować półfabrykaty chemiczne dotychczas importowane, a więc nie zamierzano konkurować z przemysłem krajowym. Myślano o uruchomieniu własnego laboratorium i udzielaniu porad technicznych drobnemu i średniemu przemysłowi. Z przyczyn prawnych nie zdołano założyć spółdzielni, ale w grudniu 1937 r. powstała Krakowska Spółka Chemików, pracę rozpoczęto wówczas w wytwórni i laboratorium. Spółką kierował dr M. Weinheber.

Jednym z największych sukcesów działaczy krakowskich było utworzenie „Czasopisma Chemicznego”, które zaczęło ukazywać się od maja 1937 r. pod redakcją Mariana Rottenberga. W sumie ukazało się 5 numerów, ostatni w kwietniu 1939 r. Oprócz części artykułowej, w „Czasopiśmie Chemicznym” zamieszczano informacje o literaturze chemicznej, w tym o czasopismach i bibliografiach chemicznych. W 1939 r. zamieszczono obszerny spis europejskich, amerykańskich i radzieckich czasopism chemicznych według poszczególnych dziedzin wiedzy technicznej i gałęzi przemysłu. O działalności Związku informowano w dziale „Kronika organizacyjna Związku Chemików Żydów w Polsce”.

Związek współpracował z Komitetem Tymczasowym Związku Zrzeszeń Techników Żydów z Wyższym Wykształceniem Rzeczypospolitej Polskiej oraz Naukowym Stowarzyszeniem Inżynierów, z tym ostatnim wspólnie organizowano posiedzenia odczytowe.

W 1937 r. Związek wziął udział w akcji protestacyjnej przeciwko gettu ławkowemu, wiosną 1939 r. wyrażono współczucie żydowskim uchodźcom z Niemiec. Natomiast w kwietniu 1939 r. Zarząd Oddziału Krakowskiego uchwalił następujący apel do członków: „Z uwagi na ostatnie wydarzenia na międzynarodowej arenie politycznej, wymagające wyjątkowej czujności oraz wzmożonej gotowości do obrony granic naszego Państwa, wzywamy wszystkich chemików-Żydów do

najwydatniejszego popierania Funduszu Obrony Narodowej oraz wypisanej przez Min. Skarbu pożyczki na rozbudowę lotnictwa polskiego”.

Wydawnictwa ciągłe: „Czasopismo Chemiczne”. Kraków 1937–1939

Źródła: *Wiadomości. Związek Chemików Żydów w Polsce dla Rozwoju Przemysłu Chemicznego w Palestynie*, „Przemysł Chemiczny”, 1935, nr 1–2, s. 31; nr 3, s. 55; *Życie stowarzyszeń. Walne Zebranie Związku Chemików Żydów w Polsce (Oddziału Warszawskiego)*. „Wiadomości Techniczno-Społeczne”, 1938, nr 1, s. 10; *Kronika organizacyjna Związku Chemików Żydów w Polsce*. „Czasopismo Chemiczne”, 1937, nr 1, s. 18–20, nr 2–3, s. 39–40; 1938, nr 1, s. 21–23; 1939, nr 1, s. 28.

Recenzent: prof. dr hab. *Stefan Zamecki*

Józef Piłatowicz

ASSOCIATIONS OF CHEMICAL ENGINEERS AND TECHNICIANS IN POLAND UNTIL 1939

The author of the paper is engaged in work for the Federation of Scientific-Technical Associations – NOT on *A dictionary of Polish scientific-technical associations until 1939*, which is to contain 170 entries. The current paper presents five chemical associations: the Polish Association of Dyestuff-Chemists in Łódź, the Chemical Section of the Warsaw Chapter of Society for Promoting Russian Industry and Trade, the Association of Technical Managers of Dye-Works, the Union of Polish Chemists, and the Union of Jewish Chemists in Poland. Each entry carries information on the following matters: the period of activity of a given association, its seat, its organizational structure, the number of its members, its presidents and secretaries, its range of activity, its serial publications, as well as the sources and writings on a given association. The entries also present the circumstance in which particular associations were formed, the aims and tasks of the associations, the main directions of their activities – lectures, publications, expert reports, and contacts with other Polish and foreign associations.

The information of the associations in question have been derived mainly from technical journals, such as „Przegląd Techniczny”, „Chemik Polski”, „Czasopisma Chemiczne”, which published the statutes of the associations and reports of their activities, notices of lectures and information on their topics.

